

CANTEMIREȘTII: CONTRIBUȚII GENEALOGICE ȘI HERALDICE

Ștefan S. GOROVEI*

Cuvinte cheie: *Cantemir, genealogie, strămoși, pomelnic, Vatopedi, heraldică, Baccisarai*

Mots-clefs: *Cantemir, généalogie, ancêtres, obituaire, Vatopedi, héraldique, Bakhchisaray*

În Dimitrie Cantemir, cercetătorii mai multor etnii și ai mai multor specialități științifice găsesc (și vor găsi încă multă vreme) un câmp larg și foarte rodnic pentru investigații pornite din cele mai diferite perspective. O bibliografie va reuși cu greu să cuprindă, într-un singur volum¹, numărul uriaș de studii și articole care au rezultat din străbaterea, în lung și-n lat, a operei strălucitului savant, din studierea epocii sale, a relațiilor sale științifice, culturale și politice, a istoriei familiale și a înrudirilor etc. Între diversele specialități, genealogia și heraldica – cea românească, dar și cea rusească – beneficiază de un sector privilegiat, în care Cantemir poate fi și obiect, dar și subiect: se poate discuta nu doar despre ascendența și descendența sa (a familiei sale), cu toate înrudirile aferente², dar și despre interesul pe care el l-a arătat genealogiei și despre

* Academia Română, filiala Iași – Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, IAȘI.

¹ V., în acest sens, *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*, coordonator acad. Andrei Eșanu, Editura Pontos, Chișinău, 2010, 472 de pagini, cu 3883 de poziții. Se adaugă, firește, producția științifică din anii ulteriori apariției acestui volum.

² Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor*, în Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, VIII, 1930, p. 205-214 și IX, 1931, 1, p. 1-40; Ștefan S. Gorovei, *Canthemireștii. Eseu genealogic*, în *RA*, L, 1973, 3, p. 481-512 [reprodus în *Dimitrie Cantemir (1673-1723), principe român și cărturar european*, volum tipărit din inițiativa și cu binecuvântarea Î. P. S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Trinitas, Iași, 2003, p. 19-53 și în *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, coordonator și redactor științific acad. Andrei Eșanu, Editura Știința, Chișinău, 2008, p. 16-46. În textul de față, trimerile se raportează la *RA*, 1973]; Paul Păltănea, *Știri inedite despre familia domnitorului Antiob Cantemir*, în *AILAI*, XXVI, 1989, 1 [*ArbGen.AILAI*, I, 1989, 1], p. 705-717; *AILX*, XXVII, 1990 [*ArbGen.AILX*, II, 1990, 1-2], p. 239-257; *AILX*, XXVIII, 1991 [*ArbGen.AILX*, III, 1991, 1-2], p. 377-390 (reprodus: cu titlul schimbat și o „compartimentare” adecvată, în *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, cit., p. 109-154; anastatic, în *ArbGen*,

inițiativele lui în acest domeniu³, nu doar despre stemele pe care le-a purtat⁴, ci și despre apropierea sa de heraldică⁵.

Preocupări de dată mai veche⁶ m-au condus, de-a lungul anilor, la cercetări care au privit nu numai strămoșii în general⁷, dar și data corectă a nașterii

1989-1993, 1-2, Iași, 2010, p. 9-21, 55-73 și 113-126, păstrând și paginația inițială). Volumul *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII* cuprinde și alte contribuții importante la genealogia familiei, prezentate de Constantin Rezachevici, Andrei Eșanu și Valentina Eșanu.

³ Ștefan S. Gorovei, *O scriere pierdută*, în *AILAI*, XXI, 1984, p. 492-495 [publicat anterior, sub titlul *Dimitrie Cantemir – o scriere pierdută*, în *Cronica*, Iași, an XVIII, nr. 44 (927), din 4 noiembrie 1983, p. 7]; idem, *Dimitrie Cantemir și boierimea Moldovei. Interesul pentru strămoși*, în *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, volum coordonat de Bogdan Crețu, Institutul European, Iași, 2012, p. 133-144.

⁴ Ioan N. Mănescu, *Stemele lui Dimitrie Cantemir și locul lor în heraldica Țărilor Române*, în *RA*, L, 1973, 3, p. 465-480. Sinteza cea mai recentă a cunoștințelor în acest domeniu: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele Cantemireștilor*, în *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*, cit., p. 570-597.

⁵ Jean Nicolas Mănescu, *Éléments d'héraldique roumaine dans l'armorial russe*, în *Comunicaciones al XV Congreso Internacional de las Ciencias Genealógica y Heráldica, Madrid, 19-26 septiembre 1982*, III, Madrid, 1983, p. 5-23. O comunicare intitulată *Dimitrie Cantemir heraldist* a prezentat d-l Ștefan Andreescu în ședința din 5 aprilie 1984 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” (cf. Dan Berindei, *Încă zece ani de activitate ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie*, în *RdI*, 42, 1989, 12, p. 1267).

⁶ Aceste preocupări au apărut în vremea când mi s-a încredințat (1971-1972) pregătirea pentru tipar a reeditării lucrărilor închinat de istoricul P. P. Panaitescu (1900-1967) celor trei cărțurari umaniști pe care i-a dat Moldova veacurilor XVII-XVIII: Petru Movilă, Nicolae spătarul („Milescu”) și Dimitrie Cantemir. Acolo își au originea toate cercetările mele relative la familia, viața și opera acestor trei coloși ai culturii europene. În chip evident, prin natura preocupărilor mele deja afirmate la acea dată, accentul a căzut, în prima etapă, pe aspectele de istorie familială; treptat, aria interesului științific s-a extins, cele mai bogate roade pe care le-am obținut provenind din cunoașterea activității spătarului Nicolae (cf. Ștefan S. Gorovei, *Înainte cuvântare* la volumul *Între istoria reală și imaginar: acțiuni politice și culturale în veacul XVIII*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003, p. 5-7). Proiectul de la începutul anilor '70 nu s-a mai realizat niciodată; în împrejurări favorabile, am reușit să public doar versiunile românești – realizate de Silvia P. Panaitescu (1897-1986) – ale micilor monografii despre Nicolae „Milescu” (Editura Junimea, Iași, 1987) și despre Petru Movilă (în colaborare cu Maria Magdalena Székely, Editura Enciclopedică, București, 1996).

⁷ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eseu genealogic*, cit. (*supra*, nota 2). V. și idem, *Controverse cantemiriene*, în *Prutul. Revistă de cultură*, s.n., II (XI), 2012, 1 (49), p. 21-26.

savantului principe⁸ și căsătoriile tatălui său⁹, precum și o operă pierdută a sa¹⁰ (a cărei existență am plasat-o, de curând, într-un cadru mai larg¹¹); la aceste contribuții, îmi îngădui să adaug acum două note care pot să prezinte interes pentru continuarea investigațiilor în direcțiile respective. Ele au constituit comunicări citite cu mult timp în urmă în ședințele Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, la 11 martie 2003 și, respectiv, 20 septembrie 2005 și au rămas în dosarele lor, așteptând publicarea în revistele de profil ale societății. La data primei comunicări, încă nu se introdusese regula ca rezumate ale comunicărilor să fie incluse în buletinul Institutului „Sever Zotta”, în speranța că acele reviste își vor relua cât de curând apariția. Regula s-a fixat în 2005, și de ea a putut beneficia a doua comunicare¹²; ca urmare, *aceasta a*

⁸ Idem, *Data nașterii lui Dimitrie Cantemir*, în *AILAI*, XXI, 1984, p. 489-492; idem, *Din nou despre data nașterii lui Dimitrie Cantemir*, în *SMIM*, XXXI, 2013, p. 349-357.

⁹ Idem, *A patra nevastă a lui Constantin Cantemir*, în *ArbGen*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 215-217. Un articol consacrat special subiectului – Anatolie Apostol, *Soțiile voievodului Constantin Cantemir bătrânul*, în *RIM*, 2006, 1-2, p. 33-37 – nu-l îmbogățește cu absolut nimic, preluând doar informații, raționamente și trimiteri din articole ale predecesorilor.

La acest capitol, semnalez contribuția recentă a d-lui Costin Clit, *Toader Jora – ctitorul bisericii din Tomești, județul Vaslui. Însemnări pe un Penticostarion*, în *Monumentul XVIII. Simpozionul Internațional Monumentul – tradiție și viitor, Ediția a XVIII, 6-9 octombrie 2016, Iași*, volum coordonat de Lucian-Valeriu Lefter și Aurica Ichim, Editura Doxologia, Iași, 2017, p. 85-87: *Biserica din Tomești – locul de înmormântare al doamnei Anița Bantăș (Cantemir)*. Autorul afirmă (p. 87) că înmormântarea Aniței la Tomești ar fi o „realitate necunoscută până acum”, ceea ce nu este absolut exact. „Realitatea” în cauză a fost semnalată cu multe decenii în urmă de Sever Zotta – *Despre neamul Cantemireștilor (I)*, cit. (*supra*, nota 2), p. 214: „în mormântată probabil la bis[erica] din Tomești, jud. Tutova” –, care fusese informat de N. Docan pe baza tocmai a documentelor utilizate acum, despre daniile lui Antioh și Dimitrie Cantemir, „confirmate de domnii cari au urmat” (*ibidem*, p. 214, nota 5). V. și Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eseu genealogic*, cit., p. 508.

¹⁰ Ștefan S. Gorovei, *O scriere pierdută*, cit. (*supra*, nota 3); idem, *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, în *ArbGen*, VI (XI), 1999, 1-4, p. 27-30.

¹¹ Idem, *Dimitrie Cantemir și boierimea Moldovei. Interesul pentru strămoși*, cit. (*supra*, nota 3).

¹² *Buletinul Institutului de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, VII, 2005, 10-12, p. 12: „O călătorie de studii în Crimeea a oferit autorului posibilitatea de a ajunge la palatul de la Baccisarai, vechea reședință a hanilor tătari, de la începutul veacului al XVI-lea până la 1783. O emblemă așezată deasupra porții prezintă o asemănare izbitoare cu unul dintre elementele heraldice incluse în stema Cantemireștilor. Heraldicul român J.-N. Mănescu a atras atenția asupra celor două amfiptere (șerpi înaripați), care la Dimitrie Cantemir înconjoară stema, în timp ce la fiul său, Antioh, sunt așezate în cartierul al doilea al scutului sfertuit; în acest din urmă caz, sunt cunoscute și culorile: amfiptere verzi pe fond roșu. După părerea lui J.-N. Mănescu, cei doi șerpi înaripați au fost «fără îndoială stema de neam a Cantemireștilor, versiune probabil foarte decantată a unei vechi embleme cu dragoni afrontați». Or, ceea ce se vede la Baccisarai sunt tocmai doi dragoni verzi afrontați (reprezențați, într-un loc, chiar pe fond roșu). În urma acestei descoperiri, autorul comunicării a presupus că Dimitrie Cantemir și-a făurit

ajuns a fi cunoscută și citată datorită rezumatului respectiv, la care s-au raportat colegii heraldiști preocupați de subiect¹³, cea dintâi rămânând însă necunoscută istoricilor interesați de așa-zisa origine tătărească a Cantemireștilor¹⁴, luată uneori – după părerea mea – mult prea în serios (cu ipoteze care pot să frizeze fantasticul și ridicolul). Pregătindu-le acum pentru tipar, reunite sub un titlu comun, am păstrat aproape neschimbate textele și am adăugat în note doar câteva referiri la lucrări apărute ulterior, a căror legătură cu subiectele mi s-a părut importantă.

1. Știri despre Cantemirești la Muntele Athos

Despre bogăția greu de imaginat a informațiilor care ne așteaptă în arhivele și bibliotecile din mănăstirile Sfântului Munte s-a vorbit și s-a scris deseori. Localități și ctitorii total necunoscute până acum răsar din pachetele de documente ale unor vechi proprietăți stăpânite (direct sau indirect) de lăcașuri închinat mănăstirilor athonite. E de la sine înțeles că, în toate aceste documente, se află adeseori și informații de interes genealogic, în relație directă fie cu proprietățile, fie cu daniile, fie cu ctitoriile. Mai rar se întâmplă să fie informațiile de acest gen culese din paginile unor cărți – nu pentru că ar fi mai puține, ci pentru că de cărți se apropie mai puțini cercetători: un catalog de manuscrise sau de tipărituri aduce, desigur, mai puține lucruri spectaculoase (și, implicit, mai puține satisfacții) celui care-și pierde timpul și sănătatea stăruind asupra lor. Marele catalog general al lui Spiridon Lambros, de la începutul veacului al XX-lea, dă numai descrieri foarte sumare pentru manuscrisele vechi; cele din vremuri noi prezentau mai puțin interes, iar însemnările de pe paginile lor au rămas necunoscute.

În zilele noastre, un cercetător grec a luat asupra-și sarcina de a face un catalog al manuscriselor aflate la marea, împărătească și patriarhicească lavră a Vatopedului. D-l Sotirios N. Kadas a publicat un asemenea catalog în anul 2000¹⁵. L-am zărit între cărțile puse la îndemână în biblioteca Fundației Naționale pentru Cercetări Științifice de la Atena, în primăvara anului 2001 și, răsfoindu-l cam

nu numai o *genealogie de pretenții* – care îl făcea să descindă «ex Crimensium nobilibus mirzis Cantemyrios» – dar și o *heraldică de pretenții*, adoptând un însemn al hanilor tătari”.

¹³ Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele Cantemireștilor*, cit. (*supra*, nota 4), p. 590-591; Tudor-Radu Tiron, *Au carrefour des traditions héraldiques: les armoiries des Cantemir*, în *Academica*, XXIV, 2014, 11-12 (289-290), p. 54-62, aici p. 58 (cu nota 26 în p. 62; v. și nota 7 la p. 61). Rezumatul a fost înregistrat și în *Neamul Cantemireștilor. Bibliografie*, cit. (*supra*, nota 1), p. 437, nr. 3764.

¹⁴ Cf. Anatolie Apostol, *Considerațiuni privind originea Cantemireștilor*, în *In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii*, Editura Civitas, Chișinău, 2006, p. 432-436; Sergiu Bacalov, *Despre proveniența neamului Cantemireștilor (I). Considerații privind originea tătărească*, în *Prutul. Revistă de cultură*, s.n., II (XI), 2012, 1 (49), p. 27-42.

¹⁵ Σωτήριος Ν. Καδάς, *Τά σημειώματα τῶν χειρογράφων τῆς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου*, Ἄγιον Ὄρος, 2000.

distrat într-un răgaz de așteptare, mi-au căzut ochii pe indicele de nume, la **Ἰωάννης**; între mulții purtători ai acestui nume de botez, am găsit cu uimire și câțiva domni ai Țărilor Române, indexați acolo după ... apelativul lor teocratic, **Io**: *Ioan* Antioh voievod și *Ioan* Dimitrie voievod (frații Cantemirești), *Ioan* Constantin Nicolae Mavrocordat, *Ioan* Constantin Mihail Racoviță, *Ioan* Nicolae Alexandru Mavrocordat; între aceștia, un „*Ioan* Constantis Milkovos voievod”¹⁶. Acest ultim nume m-a trimis la pagina indicată și pentru frații Antioh și Dimitrie Cantemir. Acolo, în descrierea unui *Doxastarion* din veacul al XVIII-lea, autorul catalogului a transcris câteva însemnări făcute pe pagini de un anume Cozma, mitropolit al Laodicheii, ieșit din împărăteasca și patriarhiceasca lavră a Vatopedului. E, de fapt, un pomelnic, cu „numele ctitorilor Milcovului” (τῶν κτιτόρων τὰ ὀνόματα τοῦ Μιλκόβου)¹⁷. În chip evident, sub numele *Milcovului* se află, aici, mănăstirea Mera (Mira), din Vrancea, ctitoria lui Constantin vodă Cantemir. Pomelnicul are trei segmente: unul privește pe **Constantin voievod** însuși, al doilea pe **Antioh voievod** cu doamna sa Ecaterina (fiica lui Dumitrașco Ștefan-Ceaurul), iar al treilea pe **Dimitrie voievod** cu doamna sa Casandra (fiica lui Șerban vodă Cantacuzino)¹⁸. Cele două din urmă nu dau decât numele domnilor și ale doamnelor. Însă primul e mai bogat și asupra lui mă opresc în cele ce urmează. El conține – în genitiv, cum e și firesc – aceste *Nume ale ctitorilor Milcovului*:

Ἰωάννου Κωνσταντη βοεβόδ(α), Ἀνήτζας, Μαρίας, Ἀλεξάνδρας, Σαύτας, Τούδωρε, Βασιλειε, Μακρίνας (μον)αχ(ής), Νέστωρ, Σαύτας.

Ioan Constantin voievod, Anița, Maria, Alexandra, Safta, Tudor, Vasile, Macrina monahia, Nestor, Safta.

Recunoaștem ușor, în această înșirare, trei dintre soțiile bătrânului Cantemir: **Anița** (Bantăș, mama lui Antioh și a lui Dimitrie), **Maria** (zisă *Bâia*, din Ceucani, mama Ruxandei lui Lupu Bogdan) și **Alexandra**, menționată la 1680 ca soție a lui Cantemir¹⁹. Cum înșirarea numelor nu respectă ordinea căsătoriilor – cel puțin pentru primele două, întrucât Anița Bantăș nu a precedat-o pe Maria din Ceucani, ci i-a succedat²⁰ – nu putem ști dacă **Safta** nu va fi fiind numele altei soții, poate cea dintâi. Am dovedit, acum câțiva ani²¹, că o știre care părea incontrollabilă – anume că bătrânul Cantemir „a fost de patru ori însurat” – se vădește conformă realității, întrucât Antioh vodă, în domnia sa din 1695-1700, s-a adresat

¹⁶ *Ibidem*, p. 354.

¹⁷ *Ibidem*, p. 241.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, IV, întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca Tinculescu, Veronica Vasilescu <și> Constanța Negulescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1970, p. 120, nr. 462.

²⁰ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eșeu genealogic*, cit. (*supra*, nota 2), p. 489-495.

²¹ Idem, *A patra nevastă a lui Constantin Cantemir*, cit. (*supra*, nota 9).

patriarhului ecumenic Calinic al II-lea cerând să acorde tatălui său, *post mortem*, dezlegarea de toate păcatele, între acestea fiind și „a patra căsătorie”²². Pomelnicul de la Bisericiani nu dă decât numele doamnelor Anița, Maria și Alexandra²³, iar fiul Dimitrie, în biografia pe care i-a închinat-o, trece cu delicatețe peste acest grozav amănunt al tetragamiei, deși tocmai el trebuie să fi fost acela care a purtat solia fratelui său către patriarhul ecumenic, la Istanbul, unde se afla, pe atunci, ca zălog pentru Antioh vodă.

Identificarea aceasta nu e cu totul sigură.

Același pomelnic al Bisericanilor înscrie și numele „părinților lui”, adică ai lui Constantin vodă, sub forma „Tudor, Macrina monahia”²⁴; din *Vita Constantini Cantemyrii* rezultă, însă, că Macrina nu era soția lui Tudor Silișteanul²⁵, ci fiica acestuia, soră din aceeași mamă cu Cantemir și soră numai după tată cu un al doilea fiu al lui Tudor Silișteanul, numit Nistor; ea ar fi murit la 1677, fiind „înmormântată cu mare cinstire de către Constantin și Nistor, frații săi”²⁶. În pomelnicul de la Vatoped, însă, Tudor Silișteanul nu apare însoțit de Macrina, ci de Safta, care-l precede. De aceea, nu se poate exclude cu totul ipoteza că Safta ar fi cea de-a doua sa soție, mama lui Nistor.

Până aici, numele din pomelnicul Bisericanilor se regăsesc în acela de la Vatoped, care dă, în plus, pe Safta. Dar ceea ce urmează se află numai în însemnarea de la Vatoped și, cred, *în nici un alt izvor românesc cunoscut*, cu excepția biografiei lui Constantin Cantemir. În adevăr, în această prea interesantă scriere istorică și apologetică, învățatul principe înfățișează spița neamului său pornind de la un Teodor, care ar fi trăit pe vremea lui Ștefan cel Mare. În partea care privește familia lui Cantemir însuși, se arată că pe străbunicul său îl chema *Vasile*, pe bunic *Nistor* iar pe tată – *Tudor*. Toate aceste trei prenume se regăsesc în pomelnicul de la Vatoped, deși ordinea înșirării lor nu o reflectă pe aceea a generațiilor²⁷. Numele

²² *Ibidem*, p. 216. Actul se află în Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV, 1, sub auspiciile Ministeriului Cultelor și al Instrucțiunii și ale Academiei Române, Librăria Socec & Co., C. Sfetea, Pavel Suru, Leipzig: Otto Harrassowitz, Viena: Gerold & Co., București, 1915, p. 315-317.

²³ Cf. Elena Lința, *Pomelnicul de la Bisericiani*, în *Rsl*, XIV, 1967, p. 437.

²⁴ *Ibidem*; traducerea dă „Macrina călugărița”; am preluat din textul slav (p. 419) forma care corespunde aceleia din pomelnicul athonit.

²⁵ Mi se pare de neconceput ca biograful propriului părinte și genealogul neamului întreg să fi făcut o asemenea confuzie, între mătușa sa paternă și bunica sa paternă!

²⁶ Dimitrie Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, cognomento Senis, Moldaviae principis* [= *Opere complete*, VI, 1], cuvânt înainte de acad. Virgil Cândea, studiu introductiv de Andrei Pippidi, ediție critică, traducere și anexe de Dan Slușanschi și Ilieș Câmpeanu, note și comentarii de Andrei Pippidi, indici de Ilieș Câmpeanu, Editura Academiei Române, București, 1996, p. 71. V. și Ștefan S. Gorovei, *Cantemireștii. Eșeu genealogic*, cit. (*supra*, nota 2), p. 484-485.

²⁷ Și aici, ca și în alte cazuri, asemenea „nerespectări” ale cronologiei genealogice se pot datora

înscrise în acest pomelnic autentifică pe acelea din opera lui Dimitrie Cantemir, chiar și în cazul când nu ar fi vorba de bunicul și străbunicul bătrânului domn, ci de Silișteni colaterali, pierduți din orizontul documentelor interne; căci, chiar și într-un asemenea caz, reluarea numelor devine o dovadă indirectă.

Această validare a știrilor furnizate de Dimitrie Cantemir e, desigur, îmbucurătoare. Nu avem nici un motiv să punem la îndoială corectitudinea numelor, întrucât ele au fost transmise, **fără nici o îndoială**, de la Mera, repetând, poate, pe acelea înscrise în marele pomelnic ctitoricesc, azi pierdut. Suntem în drept să credem aceasta, dacă ținem seama de faptul că mănăstirea Mera a fost închinată, de însuși ctitorul ei, marii lavre a Vatopedului, în 1689, când a și pus acolo, ca purtător de grijă, pe un mitropolit titular de Laodiceea. Acest prim „îngrijitor” grec e indicat de episcopul Melchisedec cu numele *Grigorie*²⁸. Însemnările de la Vatoped aduc numele unui *Cozma, mitropolit de Laodiceea*, pentru anul 1692. Rolul acestuia se va lămuri de la sine, prin cercetarea arhivelor vatopedine. Rămâne, însă, un șir de fapte de o anumită însemnătate.

Mai întâi, închinarea mănăstirii Mera la Vatoped: ce va fi îndemnat pe Cantemir vodă să aleagă tocmai această mare lavră athonită, de care se leagă numele unor împărați bizantini și mai cu seamă acela al lui Ioan VI Cantacuzino, călugărit acolo? A fost un îndemn al egumenului de la Golia (Vatopedul din Moldova), sau poate un semn de curtoazie prietenească față de neamul lui Șerban vodă, încă înainte ca Dimitrie să se însoțească cu Casandra Cantacuzino? Nu cutez a deschide poarta unei asemenea cercetări, dar întrebările nu pot fi evitate.

În al doilea rând, înțelegem că din arhivele Vatopedului vor ieși la iveală și documente care privesc neamul lui Dimitrie Cantemir. Putem presupune că s-au trimis acolo liste exacte cu numele rudelor apropiate ale ctitorilor, poate și un pomelnic mai amplu; oricum, aceste nume ar putea figura și în unele acte de danie.

În al treilea rând, posibilitatea de a controla și de a valida câteva dintre informațiile genealogice date de Dimitrie Cantemir în *Vita Constantini Cantemyrii* constituie o frumoasă surpriză și un motiv de adevărată mulțumire, știută fiind aplecarea principelui polihistor spre fabulație. Confirmarea documentară și din sursă sigură a numelor pentru **încă două generații**, înainte de Tudor Silișteanul, înseamnă o mică piatră sigură pusă la temelia viitoarelor cercetări privind neamul Cantemireștilor. Este, de altfel, și principalul motiv al acestei scurte expuneri²⁹.

faptului că s-a urmat cronologia datelor fixate pentru pomeniri în anumite zile ale anului.

²⁸ Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1885, p. 111-112. V. și Sergiu Iosipescu, *Note istorice despre Mănăstirea Mira, ctitorie fortificată a Cantemireștilor*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI, 1972, 4, p. 53-56.

²⁹ La cinci ani după această comunicare, a fost editat pomelnicul Mănăstirii Voroneț, în forma

2. Genealogie și heraldică de pretenție: Dimitrie Cantemir

Este îndeobște știut că, emigrat în Rusia cu un grup de boieri mai mult mici și neînsemnați decât mari și importanți, Dimitrie Cantemir a păstrat năzuințe pe care le-a transmis și fiilor săi și nu s-a sfiit să spere că un eventual nepot al său ar putea fi chiar succesorul lui Petru I pe tronul țărilor ruși. La toate acestea, cred că pot adăuga azi un capitol cu totul neașteptat.

Într-un binecunoscut studiu al său, Jean-Nicolas Mănescu a analizat heraldica familiei Cantemir și a descris stema purtată în Rusia identificând smalturile prin compararea cu aceea a principelui Antioh Cantemir din 1738. În ambele cazuri, scutul este sfertuit; „în al doilea cartier, în câmp roșu, două amfiptere (șerpi înaripați) verzi, afrontate și încolăcite una cu cealaltă în forma cifrei 8, însoțite dedesubt de un buzdugan și o sabie asemeni celor din primul cartier”³⁰. Fără să fie mirat de smalturile acestui cartier, care încalcă o regulă strictă a heraldicii (punând culoare pe culoare: verde pe roșu), regretatul heraldist a considerat că în acest cartier s-ar afla stema proprie a Cantemireștilor, argumentând după cum urmează: „Figurile din al doilea cartier sunt fără îndoială stema de neam a Cantemireștilor, versiune probabil foarte decantată a unei vechi embleme sigilare cu dragoni afrontați, un motiv destul de răspândit în sigilografia românească a secolului XVII. De cele mai multe ori, cei doi șerpi sunt reprezentați [în stemele cantemirești – *n. mea*] cu corpurile reunite ca și cum ar fi un singur șarpe înaripat cu două capete, un fel de «*amfisbenă*», dar cu corpul încolăcit în 8 răsturnat asemeni șerpilor din herbul polon «*Złotawolność*». Credem însă că în varianta oficială, șerpilor vor fi avut cozile bine individualizate [...]. Prezența și în acest cartier a însemnelor puterii domnești subliniază veleitățile Cantemireștilor de dinastie legitimă a Moldovei ...”³¹.

Scutul sfertuit însoțește portretele lui Dimitrie Cantemir tipărite abia după moartea acestuia; în ianuarie 1722, el încă folosea o pecete personală, care continua „tradiția stemei de factură românească”, integrând, însă, acvila cu două capete la a cărei purtare era îndrituit prin calitatea sa de principe al Sfântului Imperiu Rus (Fig. 1)³²: „Scutul cu armele Moldovei (cap de bour cu stea cu 6 raze între coarne)

prelucrată la 1775 de arhimandritul putnean Vartolomei Mazereanu după originalul slav din 1488: Andrei Eșanu, *Pomelnicul Mănăstirii Voroneț. Studiu și text*, în *AP*, IV, 2008, 2, p. 91-247. Aici, ca și în pomelnicul Bisericanilor, *Theodor* și *Macrina* urmează lui Constantin, sugerând că i-ar fi părinți; soțiile acestuia sunt însă în ordinea firească: Maria, Anna, Alexandra (cf. p. 98-99, 121 și 197). În interpretarea informațiilor, nu se pot, însă, omite toate transformările la care Mazereanu a supus acest pomelnice. Inserarea așa-zișilor voievozi ai Moldovei dinaintea de 1400 rămâne una dintre cele mai teribile dovezi.

³⁰ Ioan N. Mănescu, *Stemele lui Dimitrie Cantemir și locul lor în heraldica Țărilor Române*, cit. (*supra*, nota 4), p. 469.

³¹ *Ibidem*, p. 470-471.

³² Ilustrațiile în alb/negru sunt preluate din cartea lui Dan Cernovodeanu, *Știința și arta*

este așezat pe pieptul acvilei imperiale ruse (cu coroană imperială, sceptru și glob), înconjurată de cele două amfiptere cu sceptrul și spada în cozi, ale căror corpuri închipuie conturul rectangular al unui scut; deasupra acestui scut sui-generis, coroana regală; dedesubt și în afara scutului, simbolul solidarității ieșind din nori; suport: doi lei cu capetele întoarse, susținând cu o labă scutul, cu cealaltă, coroana și stând pe două console reunite printr-un ornament (sau un fragment de colan?), având în centru o acvilă bicefală care nu este cea a Ordinului Sf. Andrei și pare să atârne de o panglică, ale cărei capete nu se disting³³.

Identificarea amfipterelor drept stemă (emblemă) inițială a familiei Cantemir (recte, a *Siliștenilor!*) a fost păstrată de J.-N. Mănescu și în comunicarea trimisă, în 1982, celui de-al XV-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică de la Madrid³⁴.

Celălalt mare specialist al heraldicii românești, Dan Cernovodeanu, nu pare să se fi preocupat în chip deosebit de respectivul însemn, aderând probabil – dar fără nici o mențiune specială – la identificarea susținută de prietenul său; el a descris o reprezentare a stemei lui Dimitrie Cantemir „aflată pe frontispiciul lucrării sale *Hronicul vechimii Româno-Moldo-Vlahilor*”, tipărită la Iași, în 1835 (Fig. 2): „într-un cartuș circular, timbrat de o coroană princiară închisă și susținut de doi lei afrontați, se înscrie stema cu capul de bour plasată într-un spațiu oval creat de doi șerpi înaripați, afrontați, cu cozile împreunate și flancați la dextra de un sceptru și la senestra de o spadă (însemnele puterii domnești), *mobile provenind din cartierul al doilea al stemei princiare ruse*”³⁵.

Din felul în care Dan Cernovodeanu a scris despre această stemă, se vede că marele nostru heraldist nu s-a întrebat care a putut fi originea ei și de unde ar fi putut să o preia editorii ieșeni, din 1835, ai *Hronicului*; el pare a înclina pentru o compoziție târzie (eventual, chiar *ad-hoc*), de vreme ce descrie amfipterele ca fiind „*mobile provenind din cartierul al doilea al stemei princiare ruse*”. În realitate, însă, această reprezentare heraldică, deși intrată ultima în circuitul științific, este, foarte probabil, **cea mai veche dintre stemele cantemirești**, anterioară chiar și aceleia din pecetea folosită în ianuarie 1722.

heraldică în România, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977; cele în culori le datorez Părintelui Timotei Tiron (din Mănăstirea Putna), care le-a realizat la fața locului.

³³ Ioan N. Mănescu, *op. cit.*, p. 477-478 și p. 478, fig. 13 (la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, imaginea la p. 361, planșa LXXVII, fig. 4).

³⁴ Jean Nicolas Mănescu, *Eléments d'héraldique roumaine dans l'armorial russe*, cit. (*supra*, nota 5), p. 6, descrierea cartierului 2: „de gueules à deux amphiptères affrontés de sinople, les queues entrelacées, accompagnés en pointe d'une masse d'armes et d'une épée [...], posées en chevron renversé (ou passées en sautoir) – Cantemir”.

³⁵ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, cit., p. 123; subl. mea (imaginea la p. 289, planșa XLI, fig. 5).

În albumul care însoțește monumentală sa lucrare, Dan Cernovodeanu a reprodus un decalc al unui „supra-libros aplicat pe coperta legăturii în piele a unei lucrări în mss. a acestui voievod scrisă cca la 1720 în Rusia (v. D. C., *Loca obscura in Cathechisi ...*)”³⁶. Dar acest „supra-libros”, databil circa 1720 (Fig. 3), nu reprezintă altceva decât tocmai stema așezată pe frontispiciul ediției ieșene, din 1835, a *Hronicului!* Este, așadar, cea mai veche reprezentare a stemei lui Dimitrie Cantemir, datând *dinaintea* ridicării sale ca principe al Sfântului Imperiu Rus, devreme ce lipsește orice aluzie la heraldica imperială.

Pare cu totul insolită apariția în 1835 a acestei reprezentări heraldice, neidentificată pe vreo tipăritură anterioară și cunoscută numai după „supra-libros”-ul decalcat la Moscova în anii '70 ai aceluiași veac XIX de către Grigore Tocilescu. Însă o explicație s-ar putea formula. Ediția din 1835 a avut la bază copia realizată de profesorul Samuil Botezatu în Consulatul rusesc din Iași, după originalul adus de la Moscova³⁷; este foarte posibil că s-au adus, cu acel prilej, și alte manuscrise, pe unul dintre ele – sau poate chiar pe manuscrisul *Hronicului* – aflându-se și „supra-libros”-ul menționat. Oricum, este grăitor faptul că și Grigore Tocilescu, plecat în căutarea *Hronicului*, s-a întors și cu decalcul respectiv.

Așadar, înainte de a include în stema sa elementele care să-l identifice ca principe al Sfântului Imperiu Rus, Dimitrie Cantemir a folosit (circa 1720) stema descrisă de Dan Cernovodeanu după frontispiciul ediției din 1835 a *Hronicului* (Fig. 2-3): cartușul oval, cu cele două amfiptere care înconjoară capul de bour al Moldovei, susținut de doi lei și surmontat de o coroană princiară; după puțin timp, în ianuarie 1722, coroana devine regală, capul de bour trece într-un scut așezat de pieptul acvilei bicefale, iar leii se așează și ei pe capetele unui colan care are în centru o altă acvilă bicefală (Fig. 1). Se poate conchide că amfipterele provin, în adevăr, din zestrea heraldică a fostului principe al Moldovei. Reprezintă, însă, ele „stema de neam a Cantemireștilor, versiune probabil foarte decantată a unei vechi embleme sigilare cu dragoni afrontați”, așa cum a afirmat J.-N. Mănescu?

În călătoria de studii pe care am avut șansa să o facem chiar în această lună, am ajuns (2 septembrie) la Baccisarai, vechea reședință a hanilor tătari, de la începutul veacului al XVI-lea (în vremea lui Mengli Ghirai, prietenul lui Ștefan cel Mare), până la 1783, când hanatul a sucombat sub presiunile imperiului Ecaterinei cea Mare. În momentul când ne-am aflat în fața turnului de intrare, am văzut, cu

³⁶ *Ibidem*, p. 360 (explicația pentru fig. 3 din planșa LXXVII, p. 361). *Loca obscura ...* a fost tradusă și tipărită de Teodor Bodogae în *BOR*, 1973, 9-10, p. 1063-1111, text reprodus în *Dimitrie Cantemir (1673-1723). Principe român și cărturar european*, cit. (*supra*, nota 2), p. 95-171.

³⁷ Cf. Stela Toma, *Studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, Hronicul a vechimei romano-moldo-vlabilor*, I, ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de ~, I, Editura Minerva, București, 1999, p. XLVII. Despre Samuil Botezatu: Mihai-Răzvan Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 197-234 (*Biografia ale succesului în societate: un profesor de germană și un director de școală: Samoil Botezatu*).

cea mai mare surpriză, emblema așezată deasupra porții: doi dragoni verzi afronțați, încolăciți în forma cifrei 8 (Fig. 4a-b)! Într-un ghid al palatului, aceeași emblema este înfățișată ca și cum ar fi pictată pe o pancartă roșie, menită a fi purtată de doi oameni (Fig. 5).

Asemănarea cu ceea ce s-a socotit a fi „stema de neam a Cantemireștilor, versiune probabil foarte decantată a unei vechi embleme sigilare cu dragoni afronțați” este frapantă: pentru a lăsa liber spațiul dintre ei, dragonii s-au transformat în amfiptere, labele lor (care la Baccisarai stau față în față, în „cercul” format de trupuri) devenind aripioare plasate de o parte și de alta a trupurilor (Fig. 6). În fine, la fel de frapantă este și identitatea culorilor, care sunt chiar acelea arătate de stema rusească: dragonii verzi pe fond roșu. Aceasta ar putea să explice și „încălcarea”, semnalată la început, a regulii privind așezarea culorilor: „încălcarea” a însemnat, de fapt, respectarea unei realități care venea dintr-o lume străină heraldicii!

Toate aceste elemente ar putea fi socotite mărturii ale unei surprinzătoare asemănări întâmplătoare, dacă nu s-ar ști că Dimitrie Cantemir a reclamat – mai târziu și fiul său, Antioh, în corespondența cu Voltaire³⁸ – originea tătărească a familiei sale. Ideea unei asemenea origini exotice a fost afirmată, după cât se pare, numai după plecarea în Rusia. Acum mai bine de trei decenii, Maria Holban a urmărit succesiunea „cronologică a variațiilor pe această temă” în lucrările istorice redactate de Dimitrie Cantemir aproximativ în aceeași ani: *Descrierea Moldovei*, *Istoria Imperiului Otoman* și *Viața lui Constantin Cantemir*. În cea dintâi scriere, autorul se făleşte cu strămoșul Teodor, pârçalab de Chilia și Ismail, răsplătit de Ștefan cel Mare pentru credincioasa lui slujbă, sugerând, însă, că numele inițial a fost *Cantemir*, preschimbat în *Silișteanul* după acela al satului Silișteni³⁹. Ascendența tătărească nu este afirmată fățiș nici în *Istoria Imperiului Otoman*, însă aici istoricul menționează atât pe Cantemir Pașa din vremea lui Vasile vodă Lupu, cât și pe un „Begu Mârza, din neamul aceluia care venea des pe la Constantin Cantemir și care ar fi pomenit despre unul din membrii familiei sus-numitului Cantemir Pașa, ce ar fi trecut odinioară în Moldova, unde s-ar fi creștinat”, ceea ce dădea temei lui Beg Mârza să se socotească rudă cu Constantin vodă⁴⁰. Mai apoi, acest raport se va inversa, Dimitrie fiind cel care reclama înrudirea cu omonimii

³⁸ Sever Zotta, *Despre neamul Cantemireștilor (I)*, cit. (*supra*, nota 2), p. 213.

³⁹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, introducere de Maria Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, indice de Ioana Constantinescu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, Editura Academiei, București, 1973, p. 262-263.

⁴⁰ Maria Holban, *Introducere la Dimitrie Cantemir, Descriptio Moldaviae*, ed. cit., p. 31-32.

tătari⁴¹, versiune cunoscută în Polonia încă din 1714⁴². În *Hronic*, ascendența tătarească este afirmată răspicat: „de la domnii, sau cum își dzic ei mârzii, crâmești [se trag] Cantemireștii” – „ex Crimensium nobilibus mirzis Cantemyrios”⁴³. Strămoșul creștinat este identificat în *Vita Constantini Cantemyrii* cu beneficiarul iluzoriei danii de la Ștefan cel Mare din ... 1443: „Toader Cantemir, cu porecla mai nouă ‘Silișteanul’, care, primul dintre Cantemireștii de la Crâm [primus ex Cantemyriorum Crimensium], a trecut sub steagul lui Hristos în anul 6951 <de la Facerea> Lumii, pe vremea lui Ștefan-vodă zis cel Mare”⁴⁴.

Prin urmare, Dimitrie Cantemir își proclama, în anii 1714-1716, o ascendență tătarească, măgulindu-se cu strămoșul care tocmai spre mijlocul veacului al XV-lea optase pentru creștinism. Nimic mai firesc decât ca, în același spirit – nelipsit, probabil, de intenții practice precise⁴⁵ – să îmbine însemnul heraldic al stăpânirii pe care o socotea *baștina sa* (doar familia sa dăduse Moldovei trei domni, iar Petru cel Mare îi recunoscuse succesiunea ereditară!) cu emblema hanilor tătari: la o *genealogie de pretenții* se potrivea de minune o *heraldică de pretenții*.

Însă dincolo de iluzii, rămâne interesantă constatarea că Dimitrie Cantemir vedea aceste pretenții într-o manieră globală, înțelegând să le afirme și în mărturii scrise, și în mărturii vizuale. Integrarea ulterioară a amfipterelor în stema de principe rus sugerează, mai departe, o posibilă evoluție a gândirii politice a fostului domn. Aceasta, însă, nu mai face parte dintre faptele controlabile și care să ne intereseze aici.

⁴¹ Nu cred că s-ar putea face vreo legătură între această fantezie genealogică orientalizantă și portretul descoperit cândva la Musée des Beaux-Arts din Rouen (aflat azi la Muzeul Național de Istorie de la București!), despre care s-a crezut că l-ar reprezenta pe Dimitrie Cantemir.

⁴² Andrei Pippidi, *Introducere la Dimitrie Cantemir, Opere complete*, VI, 1 (*Vita Constantini Cantemyrii, cognomento senis, Moldaviae principis*), cit. (*supra*, nota 26), p. 37. Și d-l Pippidi subliniază evoluția acestei teme („genealogia tătarească a Cantemireștilor”) în opera lui Cantemir, ca element pentru stabilirea cronologiei scrierilor învățatului principe (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 36-37; v. și p. 221, nota 3).

⁴³ Dimitrie Cantemir, *Hronicul a vechimei romano-moldo-vlahilor*, ed. cit. (*supra*, nota 37), I, p. 19 și 33.

⁴⁴ Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, VI,1, cit., p. 70-71.

⁴⁵ După cum s-a arătat nu demult, *Descrierea Moldovei* a fost gândită și ca un manual de guvernare pentru urmașii care ar fi recuperat domnia Moldovei: Maria Magdalena Székely, *Moldova lui Dimitrie Cantemir și Descrierea ei*, în *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, cit. (*supra*, nota 3), p. 145-176.

Addendum

Când pregătirea pentru tipar a acestui articol era încheiată, am „descoperit” (26 iunie 2018), pe *site-ul* archeologia.narod.ru/krim/bach/htm, o descriere a palatului hanilor, semnată de Evgenij Arsyukhin (Евгений Арсуюхин) și Natalija Andrianova (Наталья Андрианова) și datată 2001-2003. Iată referirea la „stema” de deasupra intrării (sublinierea îmi aparține):

„Ворота очень красивы, но, как ни странно, в литературе о них очень мало информации. На воротах – фрески, скорее всего, сработанные русскими мастерами в 18 в (рисунок 33) и герб, аналогов которому в геральдике Гиреев я больше не знаю (рисунок 34). Он изображает двух драконов, которые кусают друг другу пасти. Это – очень древний знак, вынесенный еще из Монголии, и его расположение здесь, наверное, должно было подчеркнуть родство Гиреев с родом Чингиза. Мне известно, что такие геральдические драконы часто изображались на зеркалах ордынского времени 13-14 вв, однако, столь позднее бытование этого символа можно наблюдать только здесь”.

„Рисунок 34”, pe care o reproduc aici (Fig. 7), nu corespunde cu ceea ce am văzut acum 13 ani deasupra intrării (Fig. 4a-b), ci, în chip evident, cu ceea ce părea a fi „pancarta” din pliantul găsit tot atunci (Fig. 5). Las cu bucurie specialiștilor să lămurească identitatea imaginii și să cerceteze în continuare simbolică legătură dintre acest însemn ghiraid și acela din stema Cantemireștilor.

LES CANTEMIR:

CONTRIBUTIONS GÉNÉALOGIQUES ET HÉRALDIQUES

(RÉSUMÉ)

L'article réunit deux communications de plus vieille date, présentées dans les séances de la Section de Iași de la Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie de l'Académie Roumaine. Le premier volet (communication de 2003) met en discussion quelques notes écrites sur les feuilles d'un livre de la bibliothèque du Monastère de Vatopedi (Mont Athos); ces notes constituent un obituaire de la famille des princes Cantemir, fondateurs du Monastère de Mera ou Mira (département de Vrancea). Parmi les noms qui y sont inscrits, quelques-uns sont connus seulement grâce au prince Démètre Cantemir, qui a exposé la généalogie de sa famille dans la biographie de son père (Vita Constantini Cantemyrii); ils peuvent, donc, attester le bien-fondé de ces relations généalogiques.

Le second volet (communication de 2005) présente l'analogie surprenante d'un des éléments qui composent les armoiries des princes Cantemir avec l'emblème affiché

à l'entrée du palais des khans tatars de Babchisaray: „de gueules à deux amphiptères affrontés de sinople, les queues entrelacées” (J.-N. Mănescu, pour les Cantemir). Pour expliquer cette ressemblance, l'auteur croit qu'il faut se rapporter à la légende fabriquée par Démètre Cantemir lui-même au sujet de ses ancêtres, qui auraient descendu d'un prince tatar christianisé vers le milieu du XVe siècle. C'est-à-dire, à une généalogie de prétention (fictive) il a fait correspondre un symbole héraldique réel, qui, par la suite, devint lui-même un sort d'armoiries de prétention.

LISTE DES ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. Armoiries utilisés par Dimitrie Cantemir dans le sceau du janvier 1722.
- Fig. 2. Les armoiries sur le frontispice du *Hronie* imprimé à Iași en 1835.
- Fig. 3. Les armoiries d'un „supra-libros” datable environ 1720.
- Fig. 4. Les armoiries de la dynastie des Giray au-dessus de la porte d'entrée à Bakhtchissarai (a - vue d'ensemble; b - détail).
- Fig. 5. Les armoiries de la dynastie des Giray sur une pancarte (?).
- Fig. 6. Les amphiptères des Cantemir (détail des armoiries présentées dans la figure 2).
- Fig. 7. Les armoiries de la dynastie des Giray sur le site archeologia.narod.ru/krim/bach/htm.

Fig. 1. Stema folosită de Dimitrie Cantemir
în sigiliul din ianuarie 1722

Fig. 2. Stema de pe frontispiciul
Hronicului tipărit la Iași în 1835

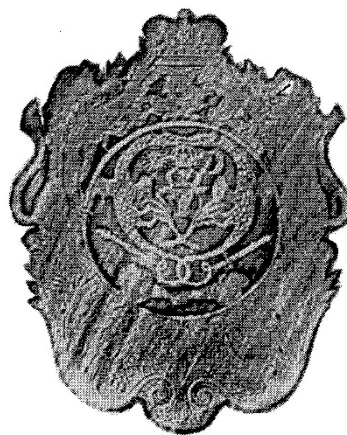

Fig. 3. Stema dintr-un „supra-libros”
databil circa 1720

Fig. 4. Stema ghiraidă de deasupra porții de intrare la Baccisarai
(a – vedere de ansamblu; b – detaliu)

Fig. 5. Stema ghiraidă pe o pancartă (?)

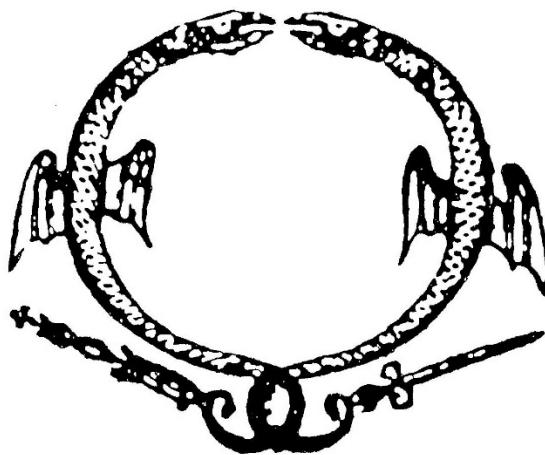

Fig. 6. „Amfipterele” cantemirești
(detaliu din stema de la fig. 2)

Fig. 7. Stema ghiraidă pe site-ul arheologia.narod.ru/krim/bach/htm